

betçeden (3 kelime); Tacikçeden (1 kelime); Rusçadan (24 kelime); İngilizceden (9 kelime).

Alimcan İnyet'in "**Çinceye Geçen Türkçe Kelimeler Üzerine**" adlı makalesi Türk dili tarihi açısından çok önemlidir. Çinceyi çok iyi bilmeyen, Batılı bazı Türkologların görüşlerini aktarmaktan başka bir şey yap(a)mayan bazı Türk Türkologları için de temel kaynak niteliğindedir.

Sonuç

Böyle zor bir işi başarabilmek için onlarca eser tarayarak ortaya koyduğu **Çince Alıntılar** adlı çalışması için Hüseyin Yıldız'ı kutluyorum. Eserin 2. basısında Alimcan İnyet'in makalelerini, Gülensoy'un **Köken Bilgisi Sözlüğü**'nü dikkatlice kullanması sonucunda bazı görüşleri değiştireceğini umut ediyorum.

Kaynak

Yıldız, Hüseyin, *Maniheizt Uygur Metinlerinde Çince Alıntılar: Etimolojik, Leksik Ve Tematik İncelemeler*, Fenomen Yayınları, Ankara 2020, 249 s.

KIPÇAK LEHÇELERİNDE KÖK FİLLER

Timur Kocaoğlu

Genel Türk dili, sondan eklemeli dil (agglutinative language) grubundan olduğu için; kök adlarla kök fiiller çok sayıda yapım, çekim ekleriyle birlikte Türk dilinin temel yapısını oluştururlar. Türk dilindeki kök fiillerle kök adlar üzerine yapılan dil bigisi çalışmaları, Türk dilinin ekleri üzerine yapılanlardan oldukça azdır. Türk Dil Kurumu tarafından 2019 yılında yayımlanan Dr. Ezgi Sırtı'nın bu eseri, bu bakımdan kök fiiller üzerine yapılmış çok önemli bir çalışmadır: Ezgi Sırtı, *Kıpçak Lehçelerinde Kök Fiiller (Tarihî Karşılaştırmalı Söz Varlığı İncelemesi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2019, 412 sayfa.

Araştırmacı; kendisinin Kıpçak kolu içinde belirlediği 293 kök fiilden oluşan bir söz varlığını ses, biçim ve anlam bakımından tarihî-karşılaştırmalı yöntemle incelemiştir: Bu çok yönlü karşı-

laştırımda, Kıpçak kolundaki çağdaş Türk yazı dilleri hem kendi aralarında hem de tarihî yazı dilleriyle karşılaştırılmıştır. Bu oldukça çok boyutlu ve karmaşık karşılaştırmada araştırmacı, çok sayıda sözlükler ve dizinlerden tarayarak topladığı veri tabanındaki 293 kök fiilden çeşitli bölümlerde değişik amaçlarla yararlanıyor.

293 kök fiilin toplu dökümünü, kitabının "C-Söz Varlığı" (s. 195-384) bölümünde kök fiillerin ses yapılarına göre 9 türde sınıflandırarak veriyor. Bu 9 tür şunlardır (Aşağıda her türe düşen kök fiil sayısı ile her tip için iki örnek kök fiil "Tipli Kökler"den sonra koyu font ile veriliyor, en sonda ise bu tip için başlangıç sayfa numarası yazılı.):

a) CV (Ünsüz-Ünlü) Tipli Kökler: **2, te-, ye-** / s. 197

b) CVC (Ünsüz-Ünlü-Ünsüz) Tipli Kökler: **163, bak-, bar-** / s. 199

c) CVCC (Ünsüz-Ünlü-Ünsüz-Ünsüz) Tipli Kökler: **12, çert-, kert-** / s. 315

d) CVCV (Ünsüz-Ünlü-Ünsüz-Ünlü)
Tipli Kökler: **37, bile-, biyi-** / s. 323

e) VC (Ünlü-Ünsüz) Tipli Kökler: **50, aç-, al-** / s. 341

f) VCC (Ünlü-Ünsüz-Ünsüz) Tipli Kök-
ler: **6, art-, ayt-** / s. 370

g) VCCV (Ünlü-Ünsüz-Ünsüz-Ünlü)
Tipli Kökler: **7, arba-, ölçe-** / s. 373

h) VCV (Ünlü-Ünsüz-Ünlü) Tipli Kök-
ler: **13, açı-, arı-** / s. 376

ı) VCVC (Ünlü-Ünsüz-Ünlü-Ünsüz) Tip-
li Kökler: **3, ökün-, eşit-** / s. 383

Bu bölüm sonundaki çizelgede; ta-
rihî-karşılaştırmalı yöntemle elde edi-
len Eski Türkçe, Kıpçakça ve on çağdaş
Kıpçak yazı dilindeki 293 Kıpçakça kök
fiilden oluşan söz varlığı bir çizelgede
toplu olarak gösterilmiştir (s. 388-396).

Dr. Ezgi Sırtı ayrıca bu çalışmasının
“B- İnceleme” bölümündeki “III. Anlam
Bilgisi” alt bölümündeki “Anlam Değiş-
meleri”nden “Eş Seslilik” (homonymy,
s. 135), “Çok Anlamlılık” (polysemy,
s. 142), “Anlam Daralması” (semantic
restriction, s. 163), “Anlam Genişleme-
si” (semantic extension, s. 169), “Anlam
Kayması” (semantic transfer, s. 173),
“Eş Anlamlılık” (synonymy, 178) alt bö-
lümünde eldeki 293 kök fiillik veri
tabanından bu anlam değişmelerine
uygun olanları madde madde sıralaya-
rak incelemiştir. “II. Ses Bilgisi”nde de
“Ses Değerleri” (s. 53), “Ses Değişmeleri”
(s. 81), “Ses Olayları” (s. 118) alt bölümlerindeki örnekler için veri tabanındaki kök fiillerden yararlanmıştır.

Bu karşılaştırmalı çalışmanın en önem-
li yanlarından biri, en baştaki “Giriş”
bölümünden başlayarak araştırmacı-
nın kendisinden önceki bütün çalış-
maları çok büyük bir dikkatle ince-
lemiş olduğudur. Bütün bölümlerle alt
bölümlerde yeni bir konuya geçtiğinde
hem Türkiye hem Batı ülkeleri hem de

çeşitli Türk cumhuriyetleri ve bölgele-
rinde yayımlanmış olan kaynaklardan
ve Türk bilimcilerin görüşlerinden
alıntılar yaparak, bir konudaki değişik
görüş ve yorumlara da geniş yer veri-
yor. Zaten 15 sayfalık “E- Kaynaklar”
bölümü (s. 397-412) de araştırmacının
konusuyla ilgili ne yoğun araştırma
yaptığını kanıtlamaktadır. Metin için
dipnotları yerine araç içinde yazar so-
yadı veya kaynak adı ile sayfa numarası
vermesi de bu eserin akışını bozmuyor.
Yeri gelmişken burada bir eleştiriden
çok, bir dileğimden söz etmek isterim.
Bu kitapta olmasını istediğim yanlar-
dan biri de “Dizin”ler bölümünün ol-
masıdır. Bu çalışmada çok önemli dil
bilimi ve dil bilgisi terimleri kullanılı-
yor, çok önemli çalışmalardan ve Türk
bilimcilerden söz ediliyor. Kitap sonun-
da hem bu 293 kök fiil hem dil bilimi
terimleri hem de kişi adları dizinleri ol-
saydı bunlar üzerinde arama yapanlara
büyük kolaylık sağlayacaktır. Umarım

bu kitabın 2. basımında böyle 3-4 dizin eklenebilir.

Bu çalışmanın “D- Sonuç” (s. 385-396) bölümünde önemli bulgulardan kimileri şöyledir:

1. Ses bilgisi incelemesinde çağdaş Kıpçak yazı dilleri (kimi ses değişiklikleri dışında) Eski Türkçe ve Eski Kıpçakça dönemlerine kök fiiller bakımından oldukça yakınlar: 293 Eski Türkçe ve tarihî Kıpçakça kök fiilden 159’u bugün de çağdaş Kıpçak yazı dillerinin tümünde kullanılıyor. Bu, incelenen veri tabanındaki söz varlığının %54,27’si demektir.

2. Buna karşılık, çağdaş Kıpçak yazı dillerinde olan 26 kök fiilin Eski Türkçe, 25 kök fiilin ise Eski Kıpçak kaynaklarında yer almadığı belirlenmiştir.

3. Çağdaş Kıpçak yazı dilleri kendi söz varlıkları açısından değerlendirildiğinde 293 kök fiilin yazı dillerindeki dağılımı ise şöyle (s. 386-387):

Başkortça 273 %93,17 – Tatarca 267 %91,13 – Kırgızca 265 %90,44

Kazakça 261 %89,08 – Karakalpakça 259 %88,40 – Nogayca 251 %85,67

Kırım tatarcası 247 %84,30 – Karayca 244 %83,28 – Kumukça 239 %81,57

Karaçay-Balkarca 226 %77,13

Dr. Ezgi Sırtı, yukarıdaki 3. maddede geçen durumu şöyle açıklıyor: “Bir kök fiilin belli bir dildeki yokluğu, şüphesiz anlamsal karşılığı olan başka bir kök fiilin söz konusu dilde yaşamasıyla ya da inceleme alanımızın dışında olan bir fiil gövdesi, bir birleşik fiille aynı eylemin karşılanıyor olmasıyla açıklanabi-

li.” Bu çok doğrudur. Araştırmacı Kırgızcada yer almayan ancak başka dokuz Kıpçak yazı dilinde belirlenen *sön-* fiilini örnek vererek şu doğru belirlemeyi yapıyor: “Kırgızcanın ‘sönmek’ kavramını Eski Türkçeden beri takip edemediğimiz *öç-* fiili ile karşıladığı görülür. Ayrıca *sön-* ile *öç-* fiilinin Karakalpakça ve Kazakçada birlikte yaşaması da kök fiil söz varlığındaki zenginlik açısından dikkate değer bir örnektir.” (s. 387)

Kök fiiller üzerindeki bu çok kapsamlı yoğun incelemesini Dr. Ezgi Sırtı şöyle sonlandırıyor: “Anlam paralellığının yanı sıra sahip olunan anlam zenginlikleri de Kıpçak söz varlığındaki çeşitliliği ortaya koymaktadır. Kıpçak fiillerini, isimlerini ve hatta tüm söz varlığını incelemeye yönelik tarihî-karşılaştırmalı çalışmalarla on lehçenin buldukları yerler ve bağları tamamıyla aydınlanacaktır, düşüncesindeyiz.”

Gerçekten de Dr. Ezgi Sırtı’nın bu çalışmasıyla ortaya koyduğu çağdaş Kıpçak yazı dillerindeki kök fiillerin ses, biçim, anlam bakımından tarihsel incelenmesi yönteminden yararlanılarak Türk dilinin Oğuz, Karluk ve başka kollardaki çağdaş yazı dilleri üzerinde de benzer çalışmalar yapılması çok yararlı olacaktır. Böylece Türk dilinin çeşitli kolları üzerinde yapılan ayrı ayrı çalışmalar sonucunda Türk dilinin bütün kollarını içeren genel bir kök fiiller ve kök adlar çalışmasına ulaşılabilir. Türk dilinin hem tarihsel yazı dilleri hem de Kıpçak kolundaki çağdaş yazı dillerindeki kök fiilleri karşılaştırmalı olarak inceleyen bu çalışmanın, üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde ders kitabı olarak okutulması çok yararlı olur.

